

RELACIJE SOCIOEMOCIONALNOG STATUSA PREDŠKOLSKE DJECE I NJIHOVIH OBITELJSKIH PRILIKA¹

Nivex Koller-Trbović

Originalni znanstveni članak

Odsjek za socijalnu pedagogiju
Fakultet za defektologiju, Zagreb

UDK: 376.5
Zaprimljeno: 8. 10. 1993.

Sažetak

Na uzorku od 168 ispitanika, djece oba spola, u dobi od 3 do 4 godine, koja su polaznici osam predškolskih ustanova u Zagrebu i jedne u Rijeci, metodom kvazikanoničke korelacijske analize, tražene su relacije između socioemocionalnog statusa djece i nekih obilježja obiteljskih prilika te djece.

Izolirana su četiri značajna kvazikanonička faktora. Prvi faktor najbolje je definiran i potvrđuje pretpostavku od koje se u radu krenulo, tj. da djeca stabilnog socioemocionalnog statusa pripadnoj dobi dolaze iz obitelji vrlo povoljnih kulturnih, obrazovnih, materijalnih i drugih obilježja. Ostala tri faktora ukazuju na određene veze između nepovoljnog socioemocionalnog razvoja djece i nekih nepovoljnih okolnosti obiteljskog života, mada je teže zaključivati o preciznijim vezama, te se ubuduće predlaže uzeti u istraživanje širi sklop obilježja socijalnog okruženja u kojem dijete živi.

Ovi rezultati pružaju uvid u inicijalno stanje projekta kojeg je ovaj rad dio.

KLJUČNE RIJEČI: socioemocionalni status, predškolska djeca, obiteljsko okruženje

1. UVOD

Osobnost, opći stil ponašanja, način i kvaliteta zadovoljenja potreba, sposobnost samokontrole i samoevaluacije, izgradnja odnosa s drugima, percipiranje i doživljavanje realiteta, u značajnoj mjeri ovisi o socioemocionalnom, kao temeljnom segmentu općeg razvoja djeteta. Osim toga, uravnotežen socijalni i emocionalni razvoj pretpostavka su optimalnom razvoju svih djetetovih potencijala. Iz literature je poznato da dijete takav razvoj najbolje ostvaruje kroz doživljavanje osjećaja sigurnosti, pripadnosti ljubavi, brige, ali isto tako i kroz uvažavanje djetetove osobnosti, davanje slobode, iskazivanje povjerenja, omogućavanje vršenja izbora, donošenje odluka, traženje vlastitog puta.

Socijalno okruženje u kojem dijete živi stoga je od neposrednog značenja i važan je činioc ukupnog razvoja djeteta, ne zanemarujući pri tom utjecaj nasljednih i drugih faktora odgovornih za razvoj i formiranje ličnosti djeteta. Kako se na genetsku strukturu još uvijek ne može bitnije utjecati, pažnja istraživača usmjerena je na socijalno polje i njegovo djelovanje (Mejovšek, 1987), a kada su u središtu društvenog interesa djeca, posebni

značaj daje se obitelji kao primarnom nosiocu odgoja i socijalizacije djeteta.

Utjecaji obitelji na dijete složeni su i ovise o nizu okolnosti, budući i samo funkcioniranje obitelji ovisi o različitim faktorima unutar i izvan nje same. Kako se ne radi o nimalo jednostavnim vezama, obitelj i njen utjecaj na dijete već dugo su predmet znanstvenih i teoretskih rasprava, te je orijentacija modernog znanstveno istraživačkog rada usmjerena na multivarijantno izučavanje okolnosti obiteljskog života i njihovog utjecaja na dijete. Iako se danas donekle veća pažnja pridaje izučavanju odnosnog i komunikacijskog konteksta obiteljskog života, posebno odgojnog stila i odgojnih postupaka roditelja prema djetetu, te brizi za dijete, kao direktnim i neposrednim utjecajima (Lacković- Grgin, 1982a.; Brajša i sur., 1990; Bašić, 1988; Cohen i Brook, 1987), ne manji značaj pridaje se i tzv. posrednim, indirektnim okolnostima obiteljskog života - obrazovna i kulturna razina, materijalno stanje, stambeni status i dr. (Hošek i Poduška, 1989; Koller-Trbović, Bašić, 1988; Ghodsian i sur., 1985; Horga, 1988 i dr.).

Međutim, rezultati brojnih istraživanja ukazuju na potrebu istraživanja zajedničkog djelovanja navedenih

¹ Ovaj rad je dio znanstvene tematske jedinice "Evaluacija integralne metode u radu s djecom predškolske dobi i njihovim roditeljima" koju realizira Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.

područja, budući se pokazalo da su tzv. socijalna obitelji u najužoj vezi s karakteristikama ličnosti roditelja, njihovim odnosom, brigom za dijete i sl. (Bašić, Maleš, 1988; Bajer, Kljajić, 1990; Campbell i sur., 1986; Rutter, 1978 - prema Shaw i Emery, 1988; Richman i sur., 1975).

Stoga su utjecaji koje društvo poduzima u cilju poticanja zdravog razvoja svakog djeteta, značajno usmjereni prema obitelji, ne sa svrhom preuzimanja njenih funkcija i uloga, već komplementarnog utjecaja s ciljem pomoći obitelji u njenim odgojnim ali i drugim zadacima. Predškolske ustanove nesumnjivo predstavljaju najintenzivniji oblik suradnje društva s obitelji u odgoju djeteta, a time i najveću mogućnost pružanja potrebnih uvjeta za razvoj predškolskog djeteta, kao i utjecaja na obitelj djeteta.

Uvođenje integralne metode u rad s djecom u predškolskim ustanovama i njihovim roditeljima, na čemu se temelji projekt kojeg je ovaj rad dio, prvenstveno je usmjereno na socioemocionalno područje dječjeg razvoja, tj. na osiguranje takvog socijalnog okruženja koje će pospješiti zdravi razvoj dječje ličnosti, potičući ga na učenje socijalnih i emocionalnih vještina primjerenih dobi, na učenje zadovoljavanja vlastitih potreba ne ugrožavajući pri tom zadovoljavanje potreba drugih ljudi, na učenje adekvatnih načina rješavanja konfliktnih situacija, kao i učenje komunikacije i stvaranje odnosa s vršnjacima i važnim odraslim osobama. Osim toga, kako je spomenuto, integralna metoda usmjerena je i prema obitelji djeteta, kako bi se proširio povoljan utjecaj socijalnog okruženja na dijete i kada ono nije u predškolskoj ustanovi.

U namjeri da se upozna inicijalno stanje od kojeg se u ovom projektu polazi, cilj je ovog rada, kao separatnog dijela istraživanja, utvrđivanje relacija između socioemocionalnog statusa predškolskog djeteta i nekih okolnosti obiteljskih prilika te djece, promatranih kroz strukturu, socioemocionalni status, kulturnu razinu, sociopatološke pojave i odnose u obitelji.

Prema dosadašnjim rezultatima ispitivanja, polazi se od pretpostavke da će se između ta dva prostora pokazati značajne veze, te da će povoljan socioemocionalan razvoj djeteta biti u korelaciji s povoljnim socijalnim prostorom iz kojeg dijete dolazi. Na takva očekivanja upućuju rezultati dosadašnjih istraživanja (Horga, 1988; Lacković-Grgin, 1982b; Bašić, 1988).

Možda se najbolja potvrda takvih očekivanja nalazi u istraživanju Hošekove i sur. (1991). Na uzorku od 464 učenika oba spola, petih razreda osnovnih škola u Zagrebu, istražujući utjecaj nekih okolnosti obiteljskog života (socijalni status i odnosi u obitelji) na razvoj

ličnosti djeteta, autori dolaze do zaključka da je u povoljnim obiteljskim prilikama veća vjerojatnost da će se razviti djeca s poželjnom strukturom ličnosti. Takva djeca su manje agresivna, bolje socijalizirana, s manje psihosomatskih smetnji, te shizoidnih, paranoidnih i maničnih simptoma. Postoji veća vjerojatnost praktički "zdrave" djece u onim obiteljima u kojima postoji aktivna briga roditelja oko socijalizacije njihove djece i ako se ona odvija u optimalnoj psihološkoj i socijalnoj klimi i optimalnom ekonomskom standardu obitelji.

2. METODE RADA

2.1. Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika za potrebe ovog rada čini 168 ispitanika, djece oba spola u dobi od 3 do 4 godine koja su polaznici osam predškolskih ustanova u Zagrebu i jedne u Rijeci. Navedeni uzorak predstavlja eksperimentalnu skupinu predškolske djece, izabrane metodom slučajnog uzorka.

2.2. Uzorak mjernih instrumenata

Za utvrđivanje relacije između prostora socioemocionalnog statusa djeteta i njegovih obiteljskih prilika, primijenjena su dva upitnika.²

Upitnik o socioemocionalnom statusu djeteta sadrži 30 itema. Njime se nastojalo pokriti područja socioemocionalnog razvoja predškolskog djeteta u kojima je taj razvoj u ovoj kronološkoj dobi djeteta najočitiiji (odnos prema sebi, prema vršnjacima, prema važnim odraslim osobama, vanjskom svijetu, te pravilima i imovini).

Varijable koje se odnose na opći ton i stabilnost raspoloženja, reakcije na frustracije, načine reagiranja u određenim situacijama i prema određenim osobama i sl., uglavnom pokrivaju područje emocionalnog statusa djeteta.

Socijalni status djeteta ispitivan je varijablama koje se odnose na stil ponašanja i komunikacije u različitim situacijama i prema različitim osobama npr. status u skupini vršnjaka, suradnja, inicijativnost, nivo interesa i dr.

Određeni broj varijabli odnosi se na neke tjelesne funkcije za koje je poznato da su pod značajnim utjecajem socioemocionalnog razvoja (područja prehrane, sna, eliminacije, govora i dr.).

Varijable u upitniku sadrže četiri kategorije odgovora, pri čemu odgovori pod nižim rednim brojem, u pravilu predstavljaju orijentaciju prema poželjnijem socioemocionalnom statusu djeteta, mada to nije slučaj u svim varijablama.

² Oba upitnika konstruirana su za potrebe ovog projekta, a njihovi autori su: Bašić, J., Koller-Trbović, N., Lebedina-Manzoni, M. i Žižak, A.

Upitnik o obiteljskim prilikama predškolske djece sadrži 21 item. Njime je pokriven vrlo široki prostor obiteljskog života i funkcioniranja obitelji, kako prema unutra, tako i u odnosu na širu sredinu. Područja koja se pokrivaju ovim upitnikom su slijedeća: struktura obitelji, socioemocionalni status, stambeni status, kulturna razina, mobilnost, odnosi u obitelji, sociopatološke pojave, te evidentiranost obitelji u službi socijalne skrbi. Informacije u određenom broju varijabli temelje se na procjeni ispitivača u odnosu na veći broj okolnosti koje ih prezentiraju npr. procjena kulturne razine obitelji, odnosa u obitelji i sl., dok ostale varijable predstavljaju činjenično stanje i time su lakše mjerljive (veličina obitelji, broj djece, obrazovanje i sl.)

Upitnik je strukturiran na način da odgovori pod višim rednim broje, u pravilu informiraju o povoljnim obiteljskim prilikama u kojima dijete živi.

Oba upitnika ispunjavali su odgovajatelji djece u predškolskim ustanovama, u jesen 1992. godine, neko vrijeme nakon što su djeca krenula u vrtić, te ovi pokazatelji predstavljaju inicijalno stanje od kojeg se u istraživanju projekta polazi.

2. 3. Metode obrade podataka

Podaci su obrađeni metodom multivarijantne analize po programu QCCR, koji provodi standardnu biorthogonalnu kanoničku korelacijsku analizu (Hotteling, 1936) i kanoničku analizu kovarijance tj. kvazikanoničku korelacijsku analizu (Momirović, Dobrić, Karamon, 1983) i potvrđuje relacije između dobivenih rezultata pod oba modela.

Podaci su obrađeni u Sveučilišnom centru u Zagrebu. Rezultati u ovom radu bit će interpretirani prema programu kvazikanoničke korelacijske analize, budući je manje osjetljiva na veličinu uzorka ispitanika, na neregularnost matrice podataka, te na efekte visoke povezanosti dviju varijabli iz različitih skupova.

Tablica 3

Struktura (S) i krostruktura (Q) kvazikanoničkih faktora u prostoru socioemocionalnog statusa predškolskog djeteta

Varijabla	S1	Q1	S2	Q2	S3	Q3	S4	Q4
POPPE	-.23	-.08	.34	.07	.24	.02	-.52	.17
POELI	-.31	-.05	.14	.01	.20	.11	-.21	-.01
PROGO	-.34	-.12	-.07	-.09	.29	.16	-.37	-.14
DRPRO	-.43	-.16	.34	.15	.01	.01	-.24	-.06
UVAZA	-.58	-.13	-.36	-.12	-.21	-.01	-.02	.05
UVAPO	-.73	-.19	-.30	-.17	-.10	.02	-.17	-.10
RASPO	-.75	-.22	.01	-.05	.10	.11	-.16	-.01
USTRA	-.60	-.25	-.19	-.17	.19	.07	.13	.03
DOMIN	-.08	-.10	.42	.05	.78	.19	-.11	.01
OSAML	-.40	-.16	.50	.09	.63	.10	-.43	-.14
PRIST	-.41	-.07	.52	.07	.77	.18	-.19	-.02

3. INTERPRETACIJA REZULTATA

Kvazikanoničkom korelacijskom analizom ekstrahirana su četiri kvazikanonička faktora (Tablica 1). Moguće je uočiti da prvi kvazikanonički faktor odnosi daleko najveće učešće u zajedničkoj varijanci prostora kojega ti faktori iscrpljuju.

Tablica 1

Svojsstvene vrijednosti, proporcija varijance i zbroj proporcija varijance za ekstrahirane faktore

	Svojsstvene vrijednosti	Proporcija varijance	Kumulativno
1.	2.42	.48	.48
2.	.77	.15	.63
3.	.50	.10	.73
4.	.27	.05	.78

Kvazikanonička kovarijanca i korelacija faktora prikazana je u tablici 2, iz koje je vidljivo da se radi o osrednjim, ali statistički značajnom vezama.

Tablica 2

Kvazikanonička kovarijanca i korelacija faktora

	Kovarijanca	Korelacija
F11	1.56	.33
F22	.88	.45
F33	.71	.30
F44	.52	.44

U slijedećim tablicama prikazana je struktura (S) i krostruktura (Q) kvazikanoničkih faktora u prostoru socioemocionalnog statusa djeteta (Tablica 3) i prostora obiteljskih prilika djeteta (Tablica 4).

Nastavak Tablice 3

Varijabla	S1	Q1	S2	Q2	S3	Q3	S4	Q4
SUKOB	-.58	-.32	-.37	-.11	-.56	-.24	-.09	-.06
VEAGR	-.62	-.21	-.18	.06	-.50	-.06	-.02	-.02
AGRES	-.67	-.27	.02	.13	-.36	-.08	.03	.05
SUOSJ	-.61	-.18	.14	.04	-.02	-.08	-.14	-.02
ODVAJ	-.20	.09	.53	.15	.42	.02	-.15	.05
VESEL	-.48	-.14	.46	.08	.54	.05	-.07	.03
UNIST	-.62	-.25	-.24	-.04	-.41	-.14	.20	.12
STIDL	-.14	-.05	.54	.10	.70	.12	-.05	.01
NAMET	.03	.06	-.27	.09	-.63	-.10	.01	.01
PASIV	.13	-.01	-.61	-.13	-.72	-.13	.13	.01
PLACL	-.39	-.11	.23	.03	.23	-.02	-.42	-.14
PLASL	-.04	.02	.38	.04	.45	.03	-.07	.02
UVRED	-.36	-.11	-.26	-.21	.05	.09	.01	.03
LJUBO	-.39	-.10	.11	.10	-.24	-.19	-.12	-.09
OSKRE	-.58	-.20	.10	.20	-.19	-.04	.23	.11
RADOZ	-.53	-.27	.37	.09	.49	.07	.31	.20
DRITI	-.59	-.07	-.14	-.11	-.06	.02	.10	.08
INTPO	.05	-.07	.18	-.05	.51	.14	.33	.14
VRSNJ	-.58	-.21	.44	.06	.46	.09	-.27	-.07

Tablica 4

Struktura (S) i krostruktura (Q) kvazikanoničkih faktora u prostoru obiteljskih prilika predškolske djece

	S1	Q1	S2	Q2	S3	Q3	S4	Q4
SKIMZI	.41	.05	-.01	-.02	.58	.13	.11	.12
ZIVJE	.07	.10	.10	.08	.05	.01	.50	.22
BROJI	.17	.03	-.64	-.26	.36	.01	.28	.04
DJECA	.20	.08	-.50	-.20	.55	.13	.19	.05
REDRO	-.15	-.07	.63	.26	-.49	-.13	-.24	-.09
RAZVE	.34	.13	.28	.15	.45	.11	-.40	-.14
OBROC	.53	.14	.31	.09	-.00	.05	.06	.06
OBRMA	.39	.15	.09	.05	-.08	-.05	.14	.10
ZAPOC	.43	.13	.34	.08	.14	-.01	-.06	-.02
ZAPMA	.43	.13	.05	.00	.18	.01	.15	.07
INOZO	.31	.34	.20	.10	.36	.10	-.15	-.08
INOZM	-.01	-.04	.44	.26	.06	.08	.05	-.04
SOCST	.68	.21	.31	.13	-.02	-.02	.06	.07
KOMFO	.45	.18	-.16	-.17	-.22	-.11	.02	.03
KULTU	.75	.36	.11	-.04	-.18	-.10	-.06	-.08
DOSEL	.24	.04	.65	.24	-.25	-.04	.36	.09
DOBDO	.19	.02	.60	.21	-.24	-.05	.36	.12
ODNOS	.69	.30	-.04	-.05	.27	.05	-.28	-.13
ALKOH	.47	.08	.04	-.04	.06	-.04	-.49	-.18
ASOCP	.19	.06	-.01	.00	.23	.04	.37	.19
EVIDE	.38	.06	.08	.12	.35	.10	-.09	-.07

Tablica 5

Korelacije faktora prvog seta varijabli (socioemocionalni status djeteta)

	FAC1	FAC2	FAC3	FAC4
FAC1	1.00			
FAC2	-.07	1.00		
FAC3	-.07	.50	1.00	
FAC4	.10	-.18	-.14	1.00

Prvi kvazikanonički faktor u prostoru socioemocionalnog statusa djeteta u negativnoj je korelaciji s drugim i trećim, a u pozitivnoj s četvrtim faktorom, mada se radi o vrlo niskim korelacijama. Drugi i treći faktor u relativno su visokoj pozitivnoj korelaciji, a četvrti u niskoj negativnoj korelaciji s drugim i trećim, a pozitivnoj s prvim kvazikanoničkim faktorom.

Tablica 6

Korelacije faktora drugog seta varijabli (obiteljske prilike djeteta)

	FAC1	FAC2	FAC3	FAC4
FAC1	1.00			
FAC2	.14	1.00		
FAC3	.19	-.24	1.00	
FAC4	-.01	-.00	-.01	1.00

U prostoru obiteljskih prilika djeteta ne nalazi se značajnih korelacija među faktorima, posebno kad se radi o četvrtom faktoru, dok su drugi i treći faktor u negativnoj, mada također relativno niskoj korelaciji.

Prvi kvazikanonički faktor ekstrahiran u prostoru socioemocionalnog statusa djece predškolske dobi definiran je velikim brojem varijabli. Smjer i intenzitet varijabli ukazuje da se radi (govoreći u taksonomskom smislu) o djeci koja su od strane odgajatelja u predškolskim ustanovama procijenjena stabilnog i predvidivog raspoloženja (RASPO -.07), koja u igri s drugom djecom uvažavaju njihove potrebe i mišljenja (UVAPO -.73), u kontaktu s vršnjacima i odraslima ne ispoljavaju niti fizičku niti verbalnu agresiju (AGRES -.67 i VEAGR -.62), prema stvarima i igračkama u svojoj okolini imaju pozitivan stav tj. nisu skloni uništavanju imovine (UNIST -.62), osjetljivi su na osjećaje drugih i sposobna susosjećati s drugima (SUOSJ -.61), ustrajna su u igri i aktivnostima primjerenima dobi (USTRA -.60), spremna su preuzeti krivicu i prihvatiti kritiku (KRITI -.59), omiljena su i rado prihvaćena od vršnjaka (VRSNJ -.58), iskrena u komunikaciji (ISKRE -.58), u kontaktu s drugom djecom ne dolaze u sukobe (SUKOB -.58), ne opiru se i ne prkose zahtjevima roditelja ili odgajatelja (UVAZA -.58), u situacijama novih iskustva pokazuju radoznalost i interes (RADOZ -.53), pretežno su vedrog raspoloženja, vesela i spontana (VESEL -.48), ne manifestiraju poremećaje na fizičkom planu (DRPRO -.43), kada su u mogućnosti nastoje biti u društvu vršnjaka (OSAML -.40), druželjubiva su, sama prilaze drugoj djeci i ostvaruju kontakt (PRIST -.40), ukoliko nemaju povoda ne pokazuju simptome plašljivosti (PLASL -.39), uglavnom ne pokazuju ljubomoru prema djeci i odraslima, niti su uvredljiva (LJUBO -.39 i UVRED -.36), te pretežno ne ispoljavaju poremećaje eliminacije i prehrane i uglavnom nemaju problema s odvajanjem od bliskih osoba (POELI -.31, POPRE -.23 i ODVAJ -.20).

U prostoru obiteljskih prilika u prvom kvazikanoničkom faktoru, također je izoliran značajan broj varijabli, pozitivnog usmjerenja. Moguće je prepoznati da se radi o obiteljima vrlo povoljne kulturne razine (KULTU .75), stabilnih i sredenih odnosa među članovima obitelji (ODNOS .69), povoljnog socioekonom-

skog standarda i statusa (SOCST .67), više obrazovne razine oca (OBROC .53). U tim obiteljima ne nalaze se osobe koje konzumiraju alkohol (ALKOH .47), stan u kojem obitelj živi vrlo je komforan (KOMFO .45), oba roditelja su zaposlena (ZAPOC .43 i ZAPMA .43), dijete živi uz oba roditelja (SKIMZI .41), majka je srednjeg ili višeg obrazovanja (OBRMA .39), obitelj nije evidentirana u službi socijalne skrbi (EVIDE .38), roditelji nisu razvedeni (RAZVE .34), otac ne radi u inozemstvu (INOZO .31).

Struktura prvog kvazikanoničkog faktora gotovo i ne zahtjeva posebnu elaboraciju i interpretaciju. Moguće je uočiti i da djeca čiji je razvoj na socijalnom i emocionalnom području adekvatan kronološkoj dobi, a što je prepoznatljivo kroz vedar, spontani i stabilan opći ton raspoloženja, kroz druželjubivost, komunikativnost i interes za druge osobe i različite aktivnosti primjerene dobi, dječju znatiželju i inicijativnost, omiljenost u grupi vršnjaka, pozitivan odnos prema vršnjacima i važnim odraslim osobama, ali i prema ambijentu u kojem žive, te za koje je moguće utvrditi da ne manifestiraju poremećaje u ponašanju i razvoju, dakle, da djeca takvih osobina dolaze iz obitelji vrlo povoljnih obilježja. Riječ je o obiteljima koje na gotovo svim ispitivanim područjima pokazuju sliku optimalnog socijalnog okruženja za razvoj djeteta. Roditelji te djece obrazovane su i zaposlene osobe, stabilnih i povoljnih međusobnih odnosa, sa dobro sredenom stambenom i materijalnom situacijom, uz, što se pokazalo najznačajnijim, vrlo visoku kulturnu razinu obitelji.

Takvi rezultati potvrđuju pretpostavku od koje se krenulo, da je stabilan i primjeren socioemocionalan razvoj djeteta u vezi s povoljnim socijalnim prostorom iz kojeg dijete dolazi.

Zanimljivo je da se ovi rezultati značajno podudaraju s rezultatima istraživanja razlika između predškolske djece koja su manifestirala poremećaje u ponašanju i djece bez poremećaja u ponašanju, u odnosu na neka socijalna obilježja obitelji te djece (Hošek, Poduška, 1988). Autorice dolaze do zaključka da diskriminaciji grupa najviše doprinose upravo kulturalne karakteristike obitelji, obrazovne i ekonomske.

Iako kulturna razina obitelji ovisi o nizu drugih okolnosti obiteljskog života i karakteristika ličnosti njenih članova, čini se da upravo to obilježje daje osnovni ton općem funkcioniranju obitelji i unutarobiteljskim odnosima i komunikaciji, a što se povoljno odražava na ukupan razvoj ličnosti djeteta.

Drugi kvazikanonički faktor u prostoru socioemocionalnog statusa predškolske djece, pretežno je definiran varijablama koje upućuju na mirnu, povučenu, pasivnu i osjetljivu djecu. Prema procjeni odgajatelja, radi se o mirnoj i pasivnoj djeci (PASIV -.61), koja u različitim

situacijama ispoljavaju pojačanu stidljivost i sramežljivost (STIDL .54) koja teško doživljavaju separaciju od bliskih osoba (ODVAJ .53), koja samoinicijativno ne pristupaju drugoj djeci da bi se s njima igrala (PRIST .52), pa kada su i u mogućnosti biti u društvu vršnjaka, radije se osamljuju (OSAML .50). Takva djece pretežno su potištena i zabrinuta (VESEL .46), neprihvaćena od vršnjaka u skupini (VRSNJ .44), u odnosu na drugu djecu češće su u podređenoj poziciji (DOMIN .42). Ova djeca češće su plašljiva i bez posebnog povoda (PLASL .38), uglavnom ne pokazuju interes i znatiželju u situacijama novih iskustava (RADOZ .37), u pravilu ne dolaze u sukobe s drugom djecom (SUKOB -.37), uvažavaju zahtjeve odraslih (UVAZA -.36). Povremeno ispoljavaju poremećaje prehrane kao i neka neobična i stereotipna ponašanja (POPRE .34 i DRPRO .34). U pravilu uvažavaju potrebe i mišljenje drugih, suzdržana su i uglavnom nisu uvredljiva, niti su sklona uništavanju imovine (UVAPO -.30, NAMET -.27, UVRED -.26 i UNIST -.24). Češće su plačljiva (PLACL .23).

Par ovom faktorom u prostoru obitelji značajno je definiran slijedećim varijablama : obitelj nije doselila u sadašnje mjesto stanovanja (DOSEL .65 i DOBDO .60), nalazi se veći broj članova obitelji (BROJI -.64), dijete u ispitivanju je najstarije ili srednje po redu rođenja (REDRO .63), u obitelji ima više djece (DJECA -.50), majka ne radi u inozemstvu (INOZM .44), otac je zaposlen i srednjeg je ili nižeg obrazovanja (ZAPOC .34 i OBROC .31), socioekonomski status obitelji procjenjuje se kao donekle zadovoljavajući (SOCST .31), roditelji su u braku (RAZVE .28), otac ne radi u inozemstvu (INOZO .20), stan u kojem obitelj živi procjenjuje se nekomfortnim (KOMFO -.16).

Čini se da se radi o većim, strukturalno cjelovitim obiteljima, s većim brojem djece, starosjediocima, bez nekih značajnih odstupanja, ali nižeg socijalnog statusa i standarda. Djeca koja dolaze iz takvih obitelji pokazuju se manje zrela u odnosu na vršnjake što se uočava kroz nekomunikativno ponašanje, pasivnost, odsutnost radoznalosti i dječjeg spontaniteta, a povremeno manifestiraju i psihosomatske poremećaje. Osim toga, radi se o djeci koja pokazuju teškoće u separaciji od bliskih osoba, što eventualno može uakzovati na produženo adaptaciono razdoblje, budući se u literaturi nalazi da razdoblje prilagođavanja djeteta na preškolsku ustanovu može trajati od 1 do 3 mjeseca (Peteh, 1991).

Na osnovi ovih pokazatelja teško je određenije govoriti o vezama ova dva prostora, mada se u literaturi često nalaze pokazatelji o mogućem utjecaju velikih obitelji, stambenih problema i sl. na pojavu određenih poremećaja u ponašanju i razvoju djeteta (Ghodsian i sur., 1985 Richman i sur., 1975).

Kako se radi o mirnoj i poslušnoj djeci, čiji razvoj upravo na emocionalnom i socijalnom području ne teče primjereno dobi, potrebno je naglasiti da takva djeca zahtjevaju pažnju stručnih osoba, ali i roditelja, budući ona svojim ponašanjem ne privlače veću pažnju i ne ugrožavaju druge, već sebe, pri čemu najviše trpe ona sama. Treći kvazikanonički faktor ekstrahiran u prostoru socioemocionalnog statusa djeteta, prilično se podudara s prethodnim, što je bilo moguće uočiti već u tablici korelacija faktora. Odgajatelji procjenjuju da se ta djeca u odnosu na vršnjake iz skupine, nalaze u podređenoj poziciji (DOMIN .78), samoinicijativno ne pristupaju drugoj djeci (PRIST .77), izrazito su mirna i pasivna (PASIV -.72), stidljiva (STIDL .70), osamljuju se i kada mogu biti u društvu vršnjaka (OSAML .63) i u kontaktu s odraslima su suzdržana (NAMET -.63), pretežno su potištena i zabrinuta (VESEL .54), bez interesa i inicijative (INTPO .51), nisu agresivna (VEAGR -.50 i AGRES -.36), niti radoznala (RADOZ .49), a vršnjaci ih izbjegavaju i ne prihvaćaju (VRSNJ .46). Bojažljiva su bez određenog povoda i teže doživljavaju odvajanje od bliskih osoba (PLASE .45 i ODVAJ .42). Ova djeca nisu sklona uništavanju stvari i igračaka (UNIST -.41) i uglavnom ne pokazuju ljubomoru prema drugoj djeci i odraslim osobama (LJUBO -.24). Povremeno manifestiraju poremećaje govora, ishrane i eliminacije (PROGO .29, POPRE .24 i POELI .20). Češće su plačljiva (PLACL .23), ali uglavnom poslušna i uvažavaju zahtjeve odraslih (UVAZA -.21).

Par trećem faktorom u prostoru obiteljskih prilika djeteta opisuje obitelji s manjim brojem članova, cjelovite, s jednim ili dvoje djece (SKIMZI .58, DJECA .55, REDRO -.49, RAZVE .45 i BROJI .36). Otac djeteta ne radi u inozemstvu (INOZO .36), obitelj nije evidentirana u službi socijalne skrbi (EVIDE .35). Odnose u obitelji procjenjuje se donekle poremećenima (ODNOS .27). Prema pokazateljima, čini se da je obitelj nedavno doselila u sadašnje mjesto stanovanja (DOSEL -.25 i DOBDO -.24). U obitelji se ne nalazi asocijalnih pojava (ASOCP .23). Stambeni uvjeti i kulturna razina obitelji procjenjuju se manje povoljnima (KOMFO -.22 i KULTU -.18).

Radi se o strukturalno cjelovitim, manjim obiteljima, bez poremećaja na van, ali donekle poremećenih unutar-obiteljskih odnosa, koje su doselile u sadašnje mjesto stanovanja gdje žive u lošim stambenim uvjetima. Osim toga, te obitelji su niže kulturne razine. Djeca koja se vežu uz takav sklop obiteljskih prilika pokazuju, obzirom na dob, nedovoljno zrele oblike ponašanja na socijalnom ali i emocionalnom području, uz neurotske reakcije (plašljivost, plačljivost, psihosomatika).

I u ovom, kao i u prethodnom faktorom, radi se pretežno o mirnoj, pasivnoj, poslušnoj djeci, ne-komunikativnog

ponašanja, koja na taj način ali i još više kroz plačljivost, teškoće odvajanja, poremećaja na fizičkom planu, plačljivost i sl. daju do znanja da nisu sretna i da je njihov socioemocionalni razvoj narušen.

Prema okolnostima obiteljskog života djeteta, izgleda da se različiti sklop faktora obitelji veže uz isti sklop ponašanja djeteta kao i u prethodnom faktoru. Mada se i ovdje, kao i u prethodnom faktoru, nalaze elementi obiteljskog života kojima se u literaturi pripisuje negativan utjecaj na razvoj djeteta (poremećeni odnosi, mobilnost obitelji, loši stambeni uvjeti) čini se neopravdanim samo tim vezama pripisati odlučujuću ulogu u nepovoljnom razvoju djeteta.³

Četvrti i posljednji značajni kvazikanonički faktor izoliran u prostoru socioemocionalnog statusa djeteta, definiran je manjim brojem varijabli, nego prethodni faktori. Radi se o djeci koja u pravilu ne ispoljavaju poremećaje na fizičkom planu (POPRE -.53, PROGO -.37, DRPRO -.24 i POELI -.21). Vole biti u društvu vršnjaka kada za to imaju priliku (OSAML -.43), nisu plačljiva bez povoda (PLACL -.43), spremna su prihvatiti ponuđene sadržaje, odnosno u igri i aktivnostima uglavnom se ne usmjeravaju prema vlastitim interesima i potrebama (INTPO .33), u situacijama novih iskustava pretežno ne pokazuju znatizeljnu i interes (RADOZ .31). Uglavnom su prihvaćena od vršnjaka (VRSNJ -.27), mada su povremeno neiskrena i služe se neistinom kako bi postigla određeni cilj, a ponekad su sklona nemarnom i destruktivnom odnosu prema imovini (ISKRE .23 i UNIST .20).

U prostoru obiteljskih prilika, par ovom faktoru definiran je slijedećim varijablama: do uključivanja u vrtić dijete je živjelo u svojoj obitelji (ZIVJE .50), u užoj obitelji nalazi se sklonost konzumiranju alkoholnih pića, dok ostale asocijalne pojave nisu prisutne (ALKOH -.49 i ASOCP .37), čini se da je obitelj doselila, ali već prije rođenja djeteta (DOSEL .36 i DOBDO .36), roditelji su razvedeni (RAZVE -.40), odnosi u obitelji poremećani (ODNOS -.28), obitelj je mala, a dijete je najmlađe po redu rođenja (BROJI .28 i REDRO -.24).

Necjelovita obitelj u kojoj je prisutan alkoholizam i poremećeni odnosi među članovima, predstavljaju osnovna obilježja obiteljskog prostora u ovom faktoru. Iako djeca, kako su opisana u ovom faktoru, pokazuju komunikativnost i druželjivost, čini se da ispoljavaju određene poremećaje u socijalnom području koji bi mogli ukazivati na zapuštenost djeteta (pomanjkanje interesa, neiskrenost, negativan odnos prema imovini). U literaturi se značajna pažnja posvećuje negativnom utjecaju na dijete nekih okolnosti obiteljskog života na

koje se nailazi i u ovom faktoru obiteljskih prilika djeteta, posebno alkoholizmu u obitelji, te razvodu braka roditelja⁴ (Wallerstein i Kelly, 1975; Brady i sur., 1986).

Prvi kvazikanonički faktor potvrdio je pretpostavku od koje se krenulo u ovom istraživanju, dok je za drugi, treći i četvrti kvazikanonički faktor moguće rezimirati da, iako postoje određene mogućnosti stvaranja zaključaka i potvrda kroz literaturu, čini se neodgovornim donositi pretenciozne zaključke i generalizacije samo na osnovi pokazatelja koji su uzeti u obradu i postignutih korelacija. Nužno bi bilo u istraživanje uključiti širi sklop faktora koji pokrivaju prostor socijalnog okruženja djeteta, posebno karakteristika ličnosti roditelja, njihov stil ponašanja, komunikacije, međusobnih odnosa, te brige i odnosa prema djetetu. Na taj način stvorila bi se mogućnost sigurnijeg donošenja zaključaka, odnosno utvrđivanja preciznijih veza, koje okolnosti obiteljskog života značajnije utječu (ili ne utječu) na određena područja dječjeg razvoja i specifične oblike ponašanja. Donekle do sličnih zaključaka dolazi Horga (1988), na temelju istraživanja razlika u nekim obiteljskim prilikama predškolske djece s poremećajima u ponašanju i djece bez poremećaja u ponašanju. Autorica smatra da ukoliko se utvrdi da dijete ima poremećaje u ponašanju, iz te činjenice se ne može dovoljno točno zaključiti o njegovim obiteljskim prilikama, no ako dijete nema poremećaja u ponašanju, relativno sigurno se može zaključiti da takvo dijete živi u, sa stanovišta općeg razvoja dječje ličnosti, optimalnim obiteljskim prilikama.

Obitelji sigurno ne pripada jedina, a možda niti najvažnija uloga u kompleksnom razvoju dječje ličnosti, no dosadašnje spoznaje upućuju na zaključak da su rana stimulacija i povoljna obiteljska sredina dobar kompenzacijski faktor drugim nepovoljnim pretpostavkama dječjeg razvoja (Bašić, 1988).

Albee (1981, prema Peteh, 1991) navodi da je opasnost od emocionalnog poremećaja za dijete to veća što je veća prisutnost nepovoljnih organskih faktora i stresnih situacija u okolini, a efekti tih nepovoljnih utjecaja biti će slabiji što je veća djetetova sposobnost snalaženja u situaciji - kompetentnost, što je bolje izgrađeno samopouzdanje i što je veća emocionalna podrška u socijalnoj okolini. Peteh (1991) navodi istraživanja (Bond, Rpsen, 1980; Kent, Rolf, 1979) prema kojima se u male djece mogu razviti socijalne i druge vještine koje će im povećati sposobnost suočavanja sa životnim problemima, a što će smanjiti mogućnost emocionalnog poremećaja.

³ Iako su veze statistički značajne, radi se o osrednjim i nižim korelacijama.

⁴ Neka istraživanja veću odgovornost pripisuju ponovnom sklapanju braka, nego razvodu roditelja (Baydar, 1988).

Stoga se i od integralne metode, kojom se djeluje i prema djetetu i njegovoj obitelji očekuje poticaje socioemocionalnog razvoja djeteta, kao i povoljnije opće funkcioniranje obitelji, posebno onih obitelji, kako je i u ovom

radu bilo vidljivo, koje zbog različitih okolnosti nisu u mogućnosti svojoj djeci pružiti optimalne razvojne uvjete.

LITERATURA

1. Andrić, V.; Čudina, M. (1986): Osnove opće i razvojne psihologije. Školska knjiga, Zagreb.
2. Bajer, M.; Kljaić, S. (1990): Kasniji životni put delinkventne djece. Istraživanja 25, Zagreb.
3. Bašić, J. (1988): Odnosi roditelja prema djeci u relaciji s poremećajima u ponašanju djece koja pohađaju predškolske ustanove. U: Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i uvjeti života u obitelji. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
4. Bašić, J.; Maleš, D. (1988): Relacije između nekih indikatora strukture i socioemocionalnog statusa obitelji i odnosa roditelja prema djeci predškolske dobi koja manifestiraju neke oblike poremećaja u ponašanju. U: Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i uvjeti života u obitelji. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
5. Baydar, N. (1988): Effects of Parental Separation and Reentry into Union on the Emotional Well Being of Children. *Journal of Marriage and the Family*, 50, 4, 967-981.
6. Brady, C.P.; Bray, J. H. and Zeeb, L. (1986): Behaviour problems of clinic children: Relation parental marital status, age nad sex of Child. *American Journal of Orthopsychiatry*, 56, 3, 399-412.
7. Brajša, P.; Bašić, J.; Žižak, A. i Mejovšek, M. (1990): Relacije činioca komunikacije u obitelji i poremećaja u ponašanju djece. Interni materijal.
8. Campbell, S. B.; Breaux, A. M.; Ewing, L. J. and Szumovski, E. K. (1986): Correlates and predictors of hyperactivity and aggression: A longitudinal study of parent-referred problem preschoolers. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 14,2, 217-234.
9. Cohen, P.; Brook, J. (1987): Family Factors Related to the Persistence of Psychopathology in Childhood and Adolescence, *Psychiatry*, 50, 4, 332-345.
10. Furlan, I. (1988): Čovjekov psihički razvoj. Školska knjiga, Zagreb.
11. Ghodsian, M.; Zajicek, E. and Wolkind, S. (1985): Comparative study of social and family correlates of children's behaviour ratings. *Child care, health and development*, 11, 4, 209-228.
12. Horga, S. (1988): Porodične prilike i poremećaji u ponašanju djece predškolske dobi. U: Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i uvjeti života u obitelji. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
13. Hošek, A.; Lučić, Z.; Poduška-Radaković, S. (1991): Prilog proučavanja utjecaja prilika u obitelji na razvoj nekih osobina ličnosti, *Defektologija*, 27, 189-199.
14. Hošek, A.; Poduška, S. (1989): Socijalni status i poremećaji u ponašanju djece predškolske dobi, *Socijalni rad* 3, (29), 1-2, 49-59.
15. Koller-Trbović, N.; Bašić, J. (1988): Odnosi u obitelji, sociopatološke pojave i neke karakteristike ličnosti roditelja u relaciji s poremećajima u ponašanju predškolske djece prema procjeni odgajatelja. U: Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i uvjeti života u obitelji. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
16. Mejovšek, M. (1978): Povezanost između poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i njihovih obiteljskih prilika na području Zagreba. U: Oblici poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i uvjeti života u obitelji. Rezultati preliminarne ankete. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
17. Lacković-Grgin, K. (1982a): Roditeljski stil rukovođenja i socijalno ponašanje učenika. *Primjenjena psihologija*, 3, 1-4, 74-77.
18. Lacković-Grgin, K. (1982b): Problemi istraživanja utjecaja roditeljskog ponašanja na socijalizaciju djece. *Primjenjena psihologija*, 3, 1-4, 42-50.
19. Richman, N.; Severson, J. E. and Graham, P. I. (1975): Prevalence of behaviour problems in 3-year old children:

- An epidemiological study in a London Borough. *Journal of Child Psychology and psychiatry*, 16, 277-287.
20. Shaw, D.S. nad Emery R. E. (1988): Chronic Family Adversity and School-age Children's Adjustment. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 27 (2), 200-206.
21. Wallerstein, J. S. and Kelly, J. B. (1975): The Effects of Parental Divorce - Experience of the Preschool Child. *Child Psychiatry*, 14, 600-616.

RELATIONS BETWEEN SOCIAL AND EMOTIONAL STATUS OF PRESCHOOLERS AND THEIR FAMILY CIRCUMSTANCES

Summary

Relations between social and emotional status of children and some features of their family circumstances were investigated by the quasicannonical correlation analysis on a sample of 168 children of both sex aged three and four from eight nurseries in Zagreb and from one in Rijeka.

Four significant quasicannonical factors were isolated. The first is best defined and confirms the starting presumption that children with very favourable cultural, educational, economical and other features. The other three factors indicate certain connection between poor social and emotional child development and poor family life circumstances, although it is hard to think of more specific connections. For future survey the author suggests analysis of a wider range of features of social environment in which the child lives.

KEY WORDS: social and emotional status, preschool child, family environment